

aspoň niekoľko poznámok. Do druhej kapitoly zaradil autor aj stať o uplatňovaní spoločenských podmienok pri pamäťových procesoch. Použil tu dva pojmy v úplne neobvyklých súvislostiach (založiť, ukladať). V psychologickej literatúre sa totiž obvykle nehovorí, že sa dočasné spoje zakladajú, ale *vytvárajú* (tvoria) a do pamäti sa neukladá, ale *vštepuje*.

Za nesprávne pokladáme autorovo tvrdenie na str. 144 v druhom odseku: „Už v celkom jednoduchej školskej situácii sa ukazuje, že výsledky spoločného učenia sa dvoch-troch žiakov sú lepšie, ako keď sa učia osamote.“ V praxi je totiž overené, že základom skutočne hlbokého štúdia (a o také nám ide) je jedine štúdium individuálne, a nie akákoľvek forma kolektívneho štúdia. Až keď každý dobre ovládol podstatu uloženej študijnej látky, môže pristúpiť k práci, lepšie povedané k opakovaniu v skupine, v dvojiciach alebo ešte lepšie v trojiciach.

V štvrtej kapitole rozoberá autor aj problematiku skupín. Niekoľkokrát sa tu (podobne aj v siedmej kapitole) spomína v rôznych súvislostiach kolektív. Jurovského práca bola vydaná na konci minulého roku a rukopis bol zadaný roku 1962, teda už v čase, keď sa popri Sovietskom sväze aj u nás (podobne ako v Bulharskej ľudovej republike a v NDR) rozšírilo hnutie kolektívov súťažiacich o titul brigáda socialistickej práce, prípadne o titul dielňa socialistickej práce a priekopník socialistickej práce. O kolektívoch súťažiacich o titul brigáda socialistickej práce sa zo sociálno-psychologického hľadiska okrem iného písalo aj v dennej tlači (písal o nich

napr. doc. dr. F. Rudaš). S obdobnou tematikou sa vo svojej diplomovej práci zaoberal H. Flórek, ktorú obhajoval roku 1961. Pri spracúvaní materiálu postupoval podobne ako v Sovietskom sväze, kde sa uskutočnili a uskutočňujú v rámci sociálnej psychológie výskumu mnohých pracovných kolektívov. Skúmajú kolektívy, vzájomné vzťahy v nich ako aj vplyv týchto vzájomných vzťahov pomocou rôznych metód: pozorovaním kvality práce, hodnotením produktov činnosti, štúdiom rozmanitej dokumentácie, rozhovorom, použitím sociometrickej metódy, dotazníkmi a pod. (Kuzmin). Týmto na naše pomery veľmi vážnym a aktuálnym otázkam sa v práci Jurovského nevenuje pozornosť.

Mohli by sme ešte uviesť použitie niektorých neslovenských výrazov, ako je napr. „nenadále“, na str. 96; autor mal hádam aj uvážiť, kde použiť termín „vpravenosť“ (siedma kapitola), ktorý sa podľa našej mienky nepoužíva všade vhodne. No napriek týmto výhradám (a napriek tomu, že sme neurobili hlbšiu analýzu po stránke striktno odbornej) si dovoľujeme tvrdiť, že A. Jurovský svojou knihou urobil veľký kus práce vo vednej oblasti, ktorá je zatiaľ u nás (a nielen u nás) veľmi zanedbávaná. Kniha prof. Jurovského je vhodná pre najširšiu verejnosť práve preto, že osvetľuje otázky, ktoré sa doposiaľ značne zanedbávali. Napísal ju živo a pútavo. Obsahuje množstvo príkladov, takže je prístupná a zrozumiteľná. Škoda, že miestami bola dosť nedostatočná jazyková úprava a že ani recenzenti nečítali rukopis trochu pozornejšie.

J. Boroš

NOVÁ KNIHA O SOCIÁLNYCH UTÓPIÁCH*

Utopický socializmus predstavuje, najmä v krajinách, kde sa v plnej miere neprejavil, takú problematiku, v ktorej súčasní bádatelia sotva môžu priniesť nejaký doteraz úplne neznámy faktový materiál. V súčasnosti, a najmä u nás, v tejto tema-

tike možno nanajvýš objaviť nové súvis-

* Milan Šimečka, *Sociálne utópie a utopisti*. Československá spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých poznatkov. Osveta, Bratislava 1963, strán 19. zväzok Malej modernej encyklopédie.

losti, prísť s novým pohľadom, s novým ponímaním a hodnotením utopického socializmu. Keď sa teda Milan Šimečka podujal napísať knižku o utopickom socializme, vybral si len zdanlivo ľahkú tému.

Otázka vzťahu utopického socializmu k vzniku vedeckého socializmu je bezpochyby najpodstatnejšia súvislosť, ktorá vystupuje v danej problematike. V marxistickej literatúre je táto súvislosť vyjadrená Leninovým chápaním utopického socializmu ako jedného zo zdrojov marxizmu. M. Šimečka toto ponímanie podstatne rozširuje, a ak by sme v skratke mali naznačiť celkové zameranie práce, mohli by sme to urobiť najvýstižnejšie doplnením jej nadpisu: Sociálne utópie, utopisti a *dnešok*. Toto zameranie naznačuje autor už v úvode, kde načrtáva celkový význam štúdia utopického socializmu pre našu súčasnosť a budúcnosť.

Autor skúma súvislosti medzi utopickým socializmom a problémami dneška s jemným citom a temer ani v jednom prípade sa nedopúšťa vulgarizácie. Pravda, nemožno zúžiť význam celej práce na aktualizáciu, i keď je jej podstatným prínosom. Aj vo všeobecnejšom hodnotení jednotlivých etáp utopického socializmu, resp. utopistov, autor upozornil na málo známe alebo neznáme súvislosti a celá práca sa vyznačuje mnohými pozoruhodnými, bystrými postrehmi.

Práca je rozdelená do 20 kapitol.

V prvej kapitole sa definujú sociálne utópie ako nezrelý ideový predobraz moderného socializmu a komunizmu, ako prejavy túžby človeka po spravodlivom usporiadaní spoločnosti v tej etape ľudských dejín, ktorá nepozná ešte všeobecné zákonitosti vývoja spoločností. To však neznamená, že utopický socializmus nevychádza z poznania skutočných spoločenských pomerov. Ale toto poznanie nie je ešte poznaním dynamiky vývoja. Sociálne utópie „vychádzajú z daného stavu, ale nie z vývojových možností. K danému stavu len konštruujú ten najrýdzejší protiklad“ (str. 11).

V tejto kapitole autor spresňuje aj predmet práce, keď upozorňuje, že bude venovať pozornosť len najvýraznejším utópiám a tým tvorcom utópií, ktorí tvoria hlavnú vetvu v kontinuite sociálnych myšlienok. Vznikom vedeckého socializmu si časove ohraničuje koniec predmetu práce a podľa nášho názoru správne to odôvodňuje tým, že utópie, ktoré vznikli po vytvorení vedeckého komunizmu, sú buď škodlivým anachronizmom (niekedy aj ignoranstvom), alebo literárnou fikciou, snívaním v rámci objavených spoločenských zákonitostí (str. 12—13).

Druhou kapitolou, ktorá hovorí o zrode sociálnych utópií, začína sa vlastne prehľad najdôležitejších socialistických plánov na premenu spoločnosti (kapitoly 2—18). Zrod sociálnych utópií autor hľadá v období vzniku triednej spoločnosti. V tejto súvislosti sa zaoberá legendou o zlatom veku a jej prvými prejavmi v antickej literatúre (Hesiodos, Ovídius). V gréckej literatúre vznikla aj veľmi charakteristická forma sociálnej utópie, cestopisný román.

Samostatnú kapitolu venoval Platónovi, ktorý sa všeobecne pokladá za praroca utopických názorov. Platón však svojím aristokratickým komunizmom otrokárov zaujíma celkom výnimočné miesto v dejinách sociálnych utópií, ktoré autor podrobnejšie vymedzuje.

V období nadvlády kresťanskej ideológie sociálna utópia sa jej prispôbuje, prejavuje sa v rámci nej. Patričná pozornosť sa venuje chiliazmu, osobitne tábor-skému, ktorý sa líšil od všetkých predchádzajúcich utópií hlavne tým, že sa ako sociálny program po prvý raz aj uskutočnil v širšom meradle. Zaujímavý je postreh, že snaha zlúčiť požiadavku sociálnej spravodlivosti s kresťanským učením zákonite vyúsťuje do utopizmu.

V kapitole, ktorá predstavuje úvod k sociálnym utópiám novoveku, spomína sa aj tzv. ľudová utópia, ktorá je bezprostredným vyjadrením túžob ubiedených vrstiev v ľudovej piesni alebo básni, opisom rozprávkovkej hojnosti jedla a pitia.

Dve kapitoly venoval autor Tomášovi Morovi, ktorého originalita spočíva v tom, že myšlienku spoločného vlastníctva rozšíril aj na výrobu a svojím dielom *Utópia* dal pomenovanie sociálnym utópiám. V osobitnej kapitole sa ďalej zaoberá Campanellovým *Slniečným štátom*. Do práce zaradil aj rozbor utopického diela Fr. Bacona *Nová Atlantída*, napriek tomu, že nie je v priamom zmysle slova sociálnou utópiou, ale skôr vedecko-fantastickým románom.

V ďalších dvoch kapitolách sa zaoberá francúzskym utopickým komunizmom 18. storočia. Pozoruhodné sú tu najmä úvahy o asketickom a rovnostárskom charaktere komunizmu, ktorý je príznačný pre utopistov staršieho obdobia. Autor popri viacerých známych príčinách tejto črty upozorňuje aj na morálny aspekt v asketickej rovnosti. „Všetci revolucionári považovali skromnosť za nevyhnutný morálny príkaz a ľud zreteľne pociťoval vonkajší prepych ako príznak odcudzenia a zrady revolúcie... Platí to aj o proletárskom hnutí. Prostota a skromnosť robotníckych vodcov boli takmer podmienkou dôvery ľudu... Morálka starého utopického komunizmu ostala dodnes živá, pretože vstrebala do seba najideálnejšie predstavy o človeku. Aj keď máločo z utopizmu môže byť kritériom dnešného konania, morálka ním môže byť“ (str. 85 a 86).

Osobitnú kapitolu venoval Babeufovmu utopickému komunizmu, ktorý pre vyhranenejší triedny charakter považuje za novú etapu vo vývoji utopického komunizmu.

V piatich kapitolách potom analyzuje trojicu najznámejších utopistov, Saint-Simona, Fouriera, Owena a ich žiakov. K autorovmu hodnoteniu tejto etapy sociálnych utópií máme dve výhrady. Predovšetkým sa nám nezdá dosť odôvodnené pomenovanie len tejto etapy vývinu sociálnych utópií utopickým socializmom na rozdiel od predchádzajúcich, ktoré nazývajú utopickým komunizmom. Domnievame sa, že jednostranné pridrievanie sa dobovej terminológii môže viesť v súčasnosti len k terminologickej nejasnosti. Po prvé, dnešné ponímanie

rozdielu medzi termínmi socializmus a komunizmus je úplne iné, ako bolo v prvej polovici 19. storočia, po druhé, z dnešného hľadiska sa v určitých reláciách aj Saint-Simon a Fourier javia utopickými komunistami, kým Owen z hľadiska terminológie 19. storočia nie je utopickým socialistom. Na základe toho, čo sme uviedli, javí sa nám aj prvá kapitola práce, v ktorej autor vymedzuje pojem sociálnej utópie, nie najprepracovanejšou, lebo nevŕňaša dosť určitosť do používanej základnej terminológie.

Druhá výhrada sa týka hodnotenia Saint-Simona. Pravdepodobne na základe Engelsovho výroku, že si u Saint-Simona popri smere proletárskom podržal určitý význam aj smer buržoazny, autor tento druhý smer natoľko zdôraznil, že sa vynára otázka, čo ho vôbec viedlo k tomu, aby tohto „v podstate buržoazneho ideológa“ zaradil medzi utopických socialistov. Z autorovho hodnotenia nijako nevyplýva, že Saint-Simon teoretickou úrovňou predstavuje vrchol predmarxovského socializmu, alebo aspoň patrí k jeho vrcholným zjavom. Autor sa nám nezdá spravodlivým voči Saint-Simonovi ani v porovnaní s hodnotením Fouriera, Owena a saint-simonistov. Vedela ho napr. viac zaujať Fourierova „vízia o toni, ako každé ráno vychádzajú z falanstra pracovné čaty, ako mávajú zástavami a so spevom a volaním, so vzájomným povzbudzovaním odchádzajú do práce...“ než obdivuhodne presná Saint-Simonova anticipácia odumierania štátu a komunistickej samosprávy, ktorej teoretické pochopenie je náročné aj z hľadiska nášho súčasníka.

Nemôžeme však súhlasiť s autorom najmä v otázke hodnotenia tzv. nového kresťanstva, ktoré vypracoval Saint-Simon. Na jednej strane ho obviňuje, že sa pridŕža náboženstva (str. 119 a 112), na druhej strane mu vyčíta, že „náboženstvo“, ktoré zavádza, vlastne nie je žiadnym náboženstvom (str. 118).

Čo bolo vlastne to „nové kresťanstvo“, ktoré Saint-Simon vytvoril? Hlavnou zásadou „nového kresťanstva“ je, že sa „ľudia

musia k sebe chovať ako bratia“. Jeho cieľom je čo najrýchlejšie zlepšenie osudu najchudobnejšej triedy. Zmysel tohto „náboženstva“ je v nutnosti „organizovať ľudskú spoločnosť tak, aby bola prospešná čo najväčšiemu počtu jedincov . . . , určiť za cieľ spoločnosti úsilie . . . , aby bol čo najrýchlejšie a najpodstatnejšie zlepšený duchovný a hmotný život najväčšej triedy“. (Saint-Simon, *Výbor z diela*, str. 129—130). „Reorganizované kresťanstvo“ má podľa Saint-Simona urobiť ľudí šťastnými nie na nebi, ale na zemi a zvíťazí práve preto, že ukáže ľuďom jasný univerzálny a hmotný cieľ, ktorý spočíva v zlepšení duchovnej a hmotnej existencie najpočetnejšej triedy, že určí plán prác zameraný na to, aby sa život človeka stal čo najpohodlnejším a najpríjemnejším. Obrady nového náboženstva mali mať taký ráz, aby upúťali pozornosť ľudí počas odpočinku na to, čo je všeobecný záujem ľudstva. Vytvárajú prostriedky a situácie, ktoré pomôžu objasniť hlavnú zásadu nového kresťanstva. Dogmy majú obsahovať návod, ako hlavnú zásadu uplatňovať v určitých konkrétnych situáciách, za určitých spoločenských udalostí a vôbec v každodennom živote vo vzájomnom styku ľudí.

Ako vidieť tzv. nové kresťanstvo vôbec nemá nič spoločného s náboženstvom, ba možno povedať, že má protináboženský podstatu. Táto etická, hlboko humanistická koncepcia vyplynula zo Saint-Simonovej filozofie dejín, podľa ktorej každý spoločenský systém má svoju ideológiu a morálku. Saint-Simonovi možno teda vyčítať nanajvýš to, že novú ideológiu nazval novým kresťanstvom, ale rozhodne nie to, že vytvoril nové náboženstvo. Znie podivne, keď Milan Šimečka v jednej vete kvalifikuje myšlienku Saint-Simona vytvoriť nový

kult, obrady, kňazov ako prejav zdôraznenia náboženského charakteru nového učenia a v nasledujúcej vete hovorí, že „úlohu kazateľov nového náboženstva majú prevziať najväčšie osobnosti vedy a umenia“ (str. 119). Podľa nášho názoru teda pri „novom kresťanstve“ nejde o žiadny hlboký omyl Saint-Simona ani o žiadnu adaptáciu kresťanstva a „nové kresťanstvo“ vôbec nemôže byť ľahko zdrojom modernejších kresťanskosocialistických ideí, ako to tvrdí autor. Mohlo by sa to stať len na základe úplného sfaľovania podstaty Saint-Simonovho „nového kresťanstva“, na základe jeho povrchného hodnotenia výlučne podľa nevhodného pomenovania.

V 18. kapitole sa autor okrem toho, že sa zaoberá Fourierovým žiakom Considerantom, Cabetovou *Cestou do Ikárie*, Weitlingom, Bolzanom, venuje aj patričnú pozornosť ruským revolučným demokratom a zamýšľa sa nad problematikou utopického socializmu v súvislosti s našimi krajinami, čo treba osobitne vyzdvihnúť.

Vysokú teoretickú úroveň majú posledné dve kapitoly s charakterom záveru, v ktorých sa v zovšeobecnenej forme porovnáva utopický socializmus s vedeckým socializmom a s dneškom.

Pretože práca vyšla v edícii Malej modernej encyklopédie, je doplnená tzv. encyklopedickým heslom — sociálne utópie, ktoré napísal Milan Zubek.

Kritické poznámky, ktoré sme uviedli v týchto riadkoch, týkajú sa čiastkovej otázky a nezmenšujú, samozrejme, význam a hodnotu práce, ktorá okrem toho, že je cenná svojím myšlienkovým obsahom, je napísaná veľmi pútavým štýlom, ktorý miestami je priamo umelecký.

M. Kociský